

Иван КАТАРЦИЕВ

**ВМРО (ОБЕДИНЕТА). ДОКУМЕНТИ И МАТЕРИЈАЛИ. ИЗБОР,
РЕДАКЦИЈА И КОМЕНТАР ИВАН КАТАРЦИЕВ, СКОПЈЕ,
ИСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА. КНИГА I, 1991,
364 СТР.; КНИГА II, 1992, 386 СТР.**

Македонската национално-политичка мисла меѓу двете војни. Прилози.
Ред. Иван Катарциев. Скопје: Култура 1991, 528 стр. (=Библиотека
„Минато“)

Во периодот на преминот во новиот век нагласениот интерес на Иван Катарциев беше поставен на повеќето аспекти од меѓувоениот, во многу погледи критичен, период на македонската историја.¹ Со неговото во 1977 година објавено двотомно стандардно дело „Време на зреене“;² тој го постави каменот темелник на историското истражување во трите делови на Македонија како и за преостанатиот европски егзил во периодот 1919-1930 година. За волја на вистината тој (сеуште) не го исполни своето ветување за продолжение на делото сè до 1941 година, меѓутоа тој сепак разви една над сè продуктивна едициска дејност, а објави и бројни трудови за триесеттите години.³ Покрај тоа, тој како

¹Сп. за личноста и делото Воислав Д. Кушевски: Д-р Иван Катарциев - наш истакнат историограф и општественик (По повод 60-годишнината од раѓањето). Во: Историја (Скопје), 32(1968), св. 2, с. 11-17; истото: Селективна библиографија на објавени трудови на Д-р Иван Катарциев. Истото с. 19-24.

²Иван Катарциев: Време на зреене. Македонското национално прашање меѓу двете светски војни (1919-1930). 2 тома, Скопје 1977. Сп. во врска со ова моја дискусија во „Истражувања на Југоисток“ 38(1979), с. 365-367. На еден хрватски превод на оваа книга: Иван Катарциев: Македонско питање 1919-1930., Загреб 1983 упати Волфганг Кеслер во „Истражувања на југоистокот“ 45 (1986), с. 400.

еден од малубројните професионални историчари по скопската „пресвртна“ варијанта од 1990 година не само што зазеде самокритички став кон проблематиката од минатото од неговата струка, туку исто така на претставниците на новата политичка конјunktura им упати остар одговор заради нивните *доходови* обиди.⁴ Исто така тој, којшто од шеесеттите години наваму обавуваше неколку политички функции, му се спротивстави на обидот, како и повеќето негови колеги, да им послужи на новите националистички партии како советник во работите за историската вистина.

„Внатрешната Македонска Революционерна Организација (Обединета)“ - Обединета ВМРО-, чија историја приредувачот ја документира во првиот до двата тома на извори што се прикажуваат, беше основана во Виена во октомври 1925 година со значајното учество на македонскиот комунист Димитар Влахов, како пододел на огранокот на Коминтерната „Комунистичка Балканска Федерација“ (КБФ). Во единаесетте години на нејзиното постоење - таа беше укината во втората половина на 1936 година повторно од Коминтерната и да се ослободи од Коминтерната - нејзе сепак не и успеа да се ослободи од мирисот на една прикриена комунистичка творба како во трите делови на Македонија, во македонската емиграција во Европа и преку море, така и пред се како активна организација во рамките на светското комунистичко движење. Затоа и Обединетата ВМРО не можеше никогаш да ја изврши за нејзе замислената функција на политички собирач на сите македонски активисти, движења и групи, како и на пробугарската, од Годор Александров раководена, во 1928 година распадната на два дела по Иван Михајлов и Перо Шанданов и во 1934 година конечно разбиена „Внатрешна Македонска Революционерна Организација“.⁵ Во неговата едиција како воведен, овде како „Предговор“, дадениот текст (стр. I/5-54),⁶ приредувачот се занимава пред сè со програмските, идеолошките и организаторските специфики на Обединетата ВМРО. Внатрешните спротивставени ставови и

³Сп. покрај овие од И. Катарциев прибавени едиции за изворите за современата историја на Македонија - наведени кај Стефан Трџест: Со Иван Катарциев „По врвиците на македонската историја“. Во: „Истражувања на југоистокот“ 47 (1988), с. 249-257, пред се две збирки на трудови: (1) Иван Катарциев: Борба за развој и афирмација на македонската нација. Скопје 1981; (2) Истото: „По врвиците на македонската историја. Скопје, 1986, двете елаборирани во Истражувања на Југоисток 41(1982), с. 472-475, и 47(1988), с. 249-257.

⁴Сп. Иван Катарциев: Политика и историја - историја и политика. Во: Историја (Скопје) 23 (1987) (излезена во пролет 1991), св. 1-2, с. 9-29; и истото: Македонските политички сили и историското наследство на македонскиот народ. Во: Историја (Скопје), 26-27 (1990-1991) (излезена 1992), св. 1-4, с. 7-28.

⁵Кон историјата на дејствувањето на Обединетата ВМРО сп. кај Трџест: Катарциев, с. 252-253 наведената литература.

⁶Сп. го трудот пред печатењето кај Иван Катарциев: ВМРО (Обединета) од создавањето до распуштање. Во: Гласник на Институтот за национална историја (Скопје) 29 (1985), св. 1-2 (излезена 1987), с. 39-92.

надворешното влијание на оваа, без основа, како некомунистичка апострофирана група, тој веќе детално ја обоботи во „Време на зреење“ за периодот до 1930 година.

Изворите на документите се на прво место од повеќе јазичниот орган „La Federation Balkanique“ (1924-1932) како и од изданијата на бугарски зајик на организацијата Македонско дело (1925-1935), Македонско знаме (1932-1934) и Македонски вести (1935-1936) и некои други публикации на оваа организација, потоа од македонски, српски и италијански архиви, како и од бугарски, советски, југословенски и др. публикации и извори.⁷ Иако приредувачот во воведот нагласува дека ги презел, пред сè, изворите од самата ВМРО Обединета и од нејзината околина, се наоѓаат исто така и извештаи на југословенски и италијански тајни агенти кои беа задолжени за Д. Влахов и неговите соработници.

Приредувачот неговите документи скромно ги опребил со објаснувања, а додал, во форма на забелешки кон текстот, разни објаснувања на документите. Секој документ располага со наслов и податок за местото каде се наоѓа. Исто така и секој од двата тома е опремен со регистар на лични имиња и со имиња ма места (с. I/355-364 и II/367-376); делумно користниот список на вкупната содржина, бидејќи поединечните документи немаат регистри, се наоѓа на крајот на томот II (стр. 377-386). Меѓутоа, неспоива е со меѓународните издавачки стандарди постапката на приредувачот да ги предава изворите без коментар исклучително во македонски превод; овде без сомнение би имал повеќе смисол и бугарскиот оригинал на документите.

Исто така, И. Катарџиев, овде прикажаниот и составен втор том на документи го придружува како том кон првиот, во кој повторно за истиот период се објавуваат изјави на Обединетата ВМРО; овде секако тежиштето паѓа на 128-те, само во мал дел и исклучително од печатот на организацијата преземени документи со такви општи и специфични ставови, кои за предмет ја имаат политиката кон Македонија на трите земји-поделнички, како и активностите на ривалните ВМРО на И. Михајлов и на П. Шанданов. Со регистерот на имињата завршува томот (стр. 536-542), кој со својот поглед врз наведената основа на изворите не може да се означи поинаку отколку како едностран. Овде не се претставува „македонското национално-политичко мислење меѓу двете светски војни“, туку само низ специфични идеолошки окалки стеснетото гледање на мала прокомунистичка струја во широкиот политички спектар на времето меѓу војните, како што признава и самиот приредувач во неговиот „Вовед“ (стр. 5-38). Без сомнение дека би било поосмислено и поадекватно кон насловот, овде

⁷ Многу нагласено го вреднува приредувачот трудот на починатиот бугарски историчар Константин Пандев, том на извори за Михаил Герџиков. Спомени, документи, материјали. Ред. Љубомир Панаятов, Софија 1984.

да се претстават програмските и принципиелните изјави на ВМРО и на И. Михајлов и на П. Шанданов, на „Македонската Федеративна Емигрантска Организација“ (МЕФО) на Филип Атанасов,⁸ на Организацијата „Илинден“⁹ и на другите групации.

Помалку во воведите кон двата овде претставени тома на изворите на ВМРО Обединета отколку во новообјавените трудови, И. Катарциев го продолжува неговиот веќе во почетокот на осумдесеттите години започнат поход на рехабилитација на ВМРО Обединета, воопшто и посебно ревносно на нејзиниот основач и духовен двигател Д. Влахов.¹⁰ Тој при ова решително се свртува против заземениот курс од тогашното македонско раководство во 1945 година, да се дисквалификува ВМРО Обединета како несигурна во национален поглед, бидејќи таа од нејзиниот крај во 1936 година била ориентирана кон бугарската КП; според неговото мислење, раководството на ВМРО Обединета околу Д. Влахов припаѓа исто така како и цар Самуил, Гоце Делчев и организаторите на Илинденското востание во пантеонот на македонската историја.¹¹ Без оглед на тоа дека оваа интерпретација е помалку историска заради тоа што од една страна поради наведените објаснувања за македонската (од И. Катарциев со знаење или незнаење наведена) варијанта на борбата за моќ меѓу титовите верни комунисти, и од друга страна московските комунисти, како и политичкиот емигрант Д. Влахов со другите радикални домашни партизани, - тој овде се изложува на опасноста аргументирано да си ја скрши гранката на која што седи. Ова и заради фактот што тој исто толку ревносно, колку што е против номенклатурата на КП и против примитивниот надворешник Д. Влахов во четириесеттите и педесеттите години, се противи и против новиот македонски национализам и неговото повеќе или помалку ограничено барање за „земање дома“ на *tere i redente* во Планината Пирин и на Егејското Море. Не само што, според И. Катарциев, во времето на преминот од еден во друг век јужнословенско-православните Македонци во трите дела на Македонија, Вардарска, Пиринска и Егејска од кои се состои севкупна Македонија, имаат мало мнозинство од 51%, туку овој однос особено во грчкиот дел значително се поместил во корист на сопствениот етникум. Денес, наспроти тоа, според неговото експлицитно гледање, Македонците во севкупна Македонија претставуваат околу

⁸Сп. Даринка Пачемска-Петреска: Македонската Федеративна група во Виена и весникот „Македонско сознание“ во периодот 1923-1925. Во: Гласник на Институтот за национална историја (Скопје) 31 (1987), св. 2 (излезена 1990), с. 117-133; и Костадин Палешутси: Создавање и дејност на Македонската федеративна емигрантска организација (1920-1923). Во: Известии на Института по истори на БКП 66 (1990), с. 40-74.

⁹Костадин Палешутски: Илинденската организација (1921-1924 г.). Во: Известиија на институтот по истори на БКП 61 (1988), с. 84-116.

¹⁰Сп. за ова кај Требст: Катарциев, с. 251-256, наведените публикации на И. Катарциев,

¹¹Македонските политички сили, с. 11-26,

21%. Пиемонтскиот комплекс на современите македонски националисти, според пораката на македонските историчари, нема повеќе реални етнички основи. Колку и да е убедлива и политички трезвена оваа сметка, сепак е упадливо во контраст со експонираната вредност на „херојот“ Д. Влахов и на И. Катарциев. Д. Влахов на преминот од 1944 во 1945 година попадна во недоразбирање, не само со тогашното раководство во Скопје, туку и со оние во Белград, но сепак беше најревносен адвокат за моменталниот освојувачки поход на Солун како цел. Дека искусниот професионален револуционер не можел да се отргне од тоа со обични притисоци, покажаа во поново време други македонски историчари. Така Д. Влахов уште за време на изборната кампања, која им претходеше на изборите за законодавното собрание на 11 ноември 1945 година, во октомври истата година на еден голем изборен митинг на Народниот фронт во Битола констатираше:

„Само Вардарска Македонија е ослободена. Национално необединети остануваат уште двата други дела. Едниот од нив е Пиринска Македонија, која ги ужива сите права што и ги гарантира Отечествениот фронт на Бугарија, но со нас не е уште национално обединета. Другиот дел е Егејска Македонија, каде нашите браќа се подложени на режимот на терор, прогонувања и мачења. Ние Македонците настојуваме за нашето национално обединување, бидејќи поинаку не можат да се остварат нашите национални идеали. Ние како Македонци имаме право на национално обединување и ова право нам ни е признато од големите сојузници (...). Ние бараме национално обединување под покривот на Демократска Федеративна Југославија под раководството на големиот Маршал Тито“.¹³

Овде се отвора едно интересно истражувачко поле, на кое историската наука во Скопје досега многу внимателно зачекорува. Така доаѓаме во ситуацијата, освен Д. Влаховата Автобиографија¹⁴ да нема ниту една друга публикација за оваа централна фигура на македонската национална историја¹⁵ и сигурно дека останува да се надеваме на катализаторското зафаќање на самиот И. Катарциев.

¹²Катарциев: Политика и историја, с. 23-26,

¹³Текст на говорот на Димитар Влахов во Битола, 15 октомври 1945. Во: Нова Македонија од 16 октомври 1945. Овде цит. според Миле Тодоровски: Федеративниот статус на Македонија во Демократска Федеративна Југославија и опозицијата во 1945 година. Во: Гласник 31(1987) (излезен 1990), св. 2, с. 23-58 (цит. с. 49).

¹⁴Димитар Влахов: Мемоари. Скопје 1970,

¹⁵Сп. на пр. Ѓорѓија Најдоски: ВМРО (Обединета и журналистичката дејност на Димитар Влахов. Скопје 1987, или Михајло Миноски: Дејноста на Димитар Влахов за воспоставување надворешни врски на македонското национално ослободително и револуционерно движење (1924-1934). Во: Историја (Скопје) 26-27 (1990-1991) (излезена 1992). св. 1-4. с. 37-58 - двете публикации со многу мала вредност на новини и сознанија.

Неговата следна книга секако ќе биде книгата со наслов „100 години ВМРО“¹⁶ - по повод двојниот јубилеј во 1993 година (100 години од основањето и 90 години од Илинденското востание) - како и опсежна збирка на програмски документи на македонските иселенички организации во Северна и Јужна Америка, како и во Австралија во 20 век.

На ова место на повеќе пати изразеното надевање, дека И. Катарциев не треба да оди тематски премногу далеку од триесеттите години и дека треба да го заврши неговиот опус магнум за историјата на македонските политички организации во периодот меѓу двете војни што побрзо, со ова уште еднаш се потврдува.

Стефан Требст (Берлин)

¹⁶Глигор Стојковски: Кристализација на самосвеста - ЛИК разговори: Иван Катарциев. Во: Нова Македонија (Скопје), бр. 16535 од 3 февруари 1993 година, с. 13